

■ **Karolina Kołodziej**
■ Uniwersytet Łódzki
■ <https://orcid.org/0000-0003-3122-1108>
■ karolina.kolodziej@uni.lodz.pl
■

„A może się nawet zdarzyć, że zostawiając tak za sobą książki niby zeszlą skórę węża, po to, żeby uciekać w przód od tego, co zrobiło się dawniej, dostaje się Nagrodę Nobla”¹, Czesław Miłosz. Polscy nobliści

1. Wprowadzenie – 2. „Wszystkie nagrody świata idą w zawody o tę nagrodę w osobach swoich poetów i pisarzy” – Henryk Sienkiewicz – 3. Pierwszy literacki Nobel w niepodległej Polsce – 4. „Ta korona spada mi na uszy, za duża...” – Nagroda Nobla dla Czesława Miłosza – 5. „Cokolwiek pomyślelibyśmy o tym świecie – jest on zadziwiający”. Ostatni w dwudziestym stuleciu Nobel dla polskiej literatury – 6. „Świat jest stworzony ze słów”. Nobel dla Olgi Tokarczuk – 7. Recepcja – 8. Podsumowanie

1. Wprowadzenie

Wisława Szymborska, uhonorowana Nagrodą Nobla w 1996 r., swoją przemowę noblowską rozpoczęła od słynnego zdania: „Podobno w przemówieniu pierwsze zdanie jest zawsze najtrudniejsze”.

Literacka Nagroda Nobla to nie tylko dowód uznania dla talentu pisarskiego, lecz także dla zdolności do opisywania świata w sposób, który porusza sumienia, dotyka wrażliwości czytelnego dla odbiorców niezależnie od szerokości geograficznej i języka. Dlatego mówiąc o literackim Noblu, trzeba pamiętać o ogromnej roli, jaką w procesie przyznawania nagrody odgrywają tłumacze, umożliwiając członkom Akademii Szwedzkiej poznanie dzieł światowej literatury.

Polska może poszczycić się pięcioma laureatami tej prestiżowej nagrody. Każdy z nagrodzonych reprezentuje inny styl, inne pokolenie, inne doświadczenia historyczne...

Do tej pory literackiego Nobla przyznano 117 razy. Najczęściej nagrodę otrzymywali Francuzi (16 razy). Na drugim miejscu znajdują się pisarze amerykańscy i angielscy, którzy zdobyli po 13 nagród. A na trzecim – z ośmioma nagrodami – Szwedzi i Niemcy.

¹ Cz. Miłosz, 1980, *Odczyt z okazji otrzymania Nagrody Nobla*, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1980/milosz/25508-czeslaw-milosz-nobel-lecture-1980/> (dostęp: 8.07.2025).

Tuż za podium znalazła się literatura włoska i hiszpańska z sześcioma nagrodami. Na piątym miejscu uplasowała się Polska i Rosja – oba kraje otrzymały po pięć literackich Nagród Nobla.

2. „Wszystkie nagrody świata idą w zawody o tę nagrodę w osobach swoich poetów i pisarzy”² – Henryk Sienkiewicz

Pierwszym polskim laureatem literackiego Nobla był Henryk Sienkiewicz, autor m.in. trylogii historycznej (*Ogniem i mieczem*, *Potop*, *Pan Wołodyjowski*) oraz powieści *Krzyżacy* i *Quo vadis*. W uzasadnieniu podkreślano jego „wybitne zasługi jako autora eposów, które mają szczególne znaczenie dla dziejów narodu” oraz „wybitne osiągnięcia w dziedzinie epiki i rzadko spotykany geniusz, który wcielił w siebie ducha narodu”. W trudnych czasach zaborów Sienkiewicz swoją twórczością krzepił serca Polaków i umacniał poczucie tożsamości narodowej.

Pisarz był jednym z czołowych kandydatów do nagrody już do jej pierwszej edycji, od 1901 r. Podczas pierwszego posiedzenia członków Akademii, które odbyło się 19 października 1900 r. dyskutowano o dorobku 25 pisarzy, reprezentujących różne narodowości. Hans Hildebrand, jeden z członków Akademii, zaproponował wówczas Henryka Sienkiewicza. Od tego czasu nazwisko autora *Trylogii* rok rocznie pojawiało się w czołówce kandydatów do tej zaszczytnej nagrody. Kandydaturę Sienkiewicza ponownie zgłosił, prawdopodobnie w tym samym roku – nie wiedząc, że uczynili to już Szwedzi – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Stanisław Tarnowski.

W 1904 r. na liście kandydatów do Nagrody Nobla pojawiło się nazwisko Elizy Orzeszkowej, autorki m.in. *Nad Niemnem* i *Chama*. Kandydaturę pisarki wysunął profesor berlińskiego uniwersytetu Aleksander Brückner.

Członkowie Akademii znali już wówczas przetłumaczone dzieła Sienkiewicza i mieli wyrobione zdanie na temat jego twórczości (w zachowanych dokumentach wymienianych przez członków Akademii w 1902 r. pojawia się wzmianka o „genialnym Polaku Sienkiewiczu”). Pisarstwo Orzeszkowej poznawali w drugiej kolejności, ale i ta twórczość zyskała ich uznanie. Członkowie Akademii zwracali uwagę, że twórczość Sienkiewicza jest skoncentrowana na ukazywaniu polskości, Orzeszkowej – na zgłębianiu istoty człowieczeństwa. W 1905 r. rozważano, oprócz kandydatury autora *Bez dogmatu*, m.in. Lwa Tołstoja, Rudyarda Kiplinga, Giosuè Carducciego i Elizy Orzeszkowej. Wysłunięto nawet wniosek o podzieleniu wyróżnienia między polskich pisarzy, ale uznano, że jest to sprzeczne z ideą fundatora nagrody. Kandydatura Orzeszkowej pojawiła się ponownie – znów bezskutecznie – na rok przed śmiercią autorki *Nad Niemnem*, w 1909 r.

10 grudnia 1905 r. autor *Quo vadis* odebrał z rąk szwedzkiego króla złoty medal, pamiątkowy dyplom i 70 tysięcy rubli. W uroczystości towarzyszył mu Bronisław Kozakiewicz, tłumacz Sienkiewiczowskich dzieł na język francuski. Henryk Sienkiewicz wygłosił płomienne przemówienie, zwracając uwagę na trudną sytuację Polski:

² Henryk Sienkiewicz, <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/479-henryk-sienkiewicz.html> (dostęp: 8.07.2025).

Jednakże zaszczyt ten, cenny dla nas wszystkich, o ileż jeszcze cenniejszym być musi dla syna Polski!... Głoszono ją umarłą, a oto jeden z tysiącznych dowodów, że ona żyje!... Głoszono ją niezdolną do myślenia i pracy, a oto dowód, że działa!...

Głoszono ją podbitą, a oto nowy dowód, że umie zwyciężać!

Komuż nie przyjdą na myśl słowa Galileusza: „E pur si muove!...”, skoro uznana jest wobec całego świata potęgą jej pracy, a jedno z jej dzieł uwieńczone (Sztachelska 2024: 471).

3. Pierwszy literacki Nobel w niepodległej Polsce

Blisko dwadzieścia lat później, w 1924 r., Polska kolejny raz sięgnęła po laur w dziedzinie literatury. Przyznano go Władysławowi Stanisławowi Reymontowi, choć jego droga na literacki parnas nie była łatwa. Na ostatniej prostej pokonał takich konkurentów, jak Tomasz Mann czy Maksym Gorki. Jednak z perspektywy niepodległego państwa, ważniejsza była rywalizacja Reymonta z rodakiem – Stefanem Żeromskim. Zdaniem zagranicznych krytyków to autor *Przedwiośnia* wydawał się początkowo najpoważniejszym kandydatem do nagrody, choć kandydatura Reymonta pojawiła się już w 1918 r. (w roku odzyskania przez Polskę niepodległości). Warto podkreślić, że Polacy uważali Żeromskiego za jednego z moralnych przywódców młodego państwa, uznając wagę jego głosu w dyskusji o kształcie państwowości. W opinii niektórych historyków literatury szanse autora *Szyfów* znacznie zmalały po wydaniu *Wiatru od morza* (1922 r.), powieści uznanej przez zachodnią krytykę za antyniemiecką. Jednak o przyznaniu Nagrody Nobla Władysławowi Stanisławowi Reymontowi zdecydowały przede wszystkim względy literackie. Problematyka poruszana przez Żeromskiego, tak bliska Polakom i tak bardzo współgrająca z narodową duszą, sprawiała, że jego twórczość miała charakter lokalny, który przegrał z uniwersalną wymową reymontowskiej tetralogii pt. *Chłopi*. Akademia zdecydowała o przyznaniu nagrody Reymontowi, który został uhonorowany za monumentalne dzieło ukazujące życie wsi, pełne uniwersalnych wartości i archetypicznych postaci. Czterotomowa powieść została doceniona za „epicki obraz życia ludu wiejskiego”. Opowieść o życiu chłopów była wyrazem głębokiego zrozumienia cyklu życia i związku człowieka z naturą.

Schorowany, będący u kresu życia pisarz, nie potrafił cieszyć się nagrodą. W liście do przyjaciela Alfreda Wysockiego napisał: „Okropne! Nagroda Nobla, pieniądze, sława wszechświatowa i człowiek, który bez zmęczenia wielkiego nie potrafi się rozebrać. To istna ironia życia. Urągliwa i prawdziwie szatańska” (Koc 2007: 731).

Reymont, ze względu na zły stan zdrowia, nie odebrał nagrody osobiście, ale w liście do Akademii napisał: „*Chłopi* nie są tylko opowieścią o wsi – są opowieścią o człowieku, który choć przywiązany do ziemi, nosi w sobie tę samą duszę co mieszczanin, poeta czy filozof”.

4. Ta korona spada mi na uszy, za duża... – Nagroda Nobla dla Czesława Miłosza

Na kolejną nagrodę przyszło Polsce czekać kilkadziesiąt lat. Po długiej przerwie, trzecią Nagrodę Nobla przyznano Czesławowi Miłoszowi, poecie, eseiście i tłumaczowi, który

przez wiele lat mieszkał na emigracji. W uzasadnieniu nagrody Szwedzka Akademia podkreśliła, że Miłosz otrzymał ją za „bezkompromisową próbę ukazania ludzkiego losu w świecie pełnym gwałtu i ucisku”. Jego twórczość stanowi głęboką refleksję nad historią XX w., nad kondycją człowieka i nad odpowiedzialnością intelektualisty w świecie pełnym zła.

Ponieważ dzieła Miłosza ukazywały się jedynie w drugim obiegu (nieoficjalnym), jego twórczość nie była dobrze znana polskim czytelnikom. Jednocześnie był bojkotowany przez środowiska emigracyjne zarzucające mu przyjęcie po wojnie pracy w dyplomacji komunistycznego rządu Polski w Stanach Zjednoczonych oraz Paryżu w charakterze attaché kulturalnego. W 1951 r. Miłosz poprosił o azyl polityczny we Francji, a w 1960 r. poeta przeprowadził się do Stanów Zjednoczonych, gdzie wykładał literaturę słowiańską na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley oraz na Harvardzie.

O tym, jak kłopotliwa dla komunistycznego reżimu była twórczość Miłosza i jaki niepokój wzbudzała możliwość przyznania mu literackiej Nagrody Nobla, może świadczyć wewnętrzna korespondencja polskiej Służby Bezpieczeństwa z sierpnia 1980 r.

Akademia, uzasadniając przyznanie najwyższego lauru w dziedzinie literatury polskiemu poecie, zwracała uwagę na „bezkompromisową wnikliwość w ujawnianiu zagrożenia człowieka w świecie pełnym gwałtownych konfliktów”.

Po latach pisarz tak opisywał tę chwilę w *Autoportrecie przekornym*:

Kiedy dostałem Nagrodę Nobla, to już całkowicie straciłem kontrolę i tylko włosy wydierałem z głowy dowiadując się, kim jestem w oczach innych. Zawsze uważałem siebie, na przykład, za poetę dość hermetycznego, dla pewnej nielicznej publiczności. I co się dzieje, kiedy tego rodzaju poeta staje się sławny, głośny, kiedy staje się kimś w rodzaju Jana Kiepury, tenora, albo gwiazdy futbolu? Naturalnie, powstaje jakieś zasadnicze nieporozumienie (Miłosz, Fiut 2011: 347).

Podczas przemówienia Miłosz oddał hołd poprzedzającym go pokoleniom i twórcom, którzy ukształtowali jego pisarstwo:

Każdy poeta zależy od pokoleń, które pisały w jego rodzinnym języku, dziedziczy style i formy wypracowane przez tych, co żyli przed nim. Równocześnie jednak czuje, że te dawne sposoby wypowiedzi nie są dostosowane do jego własnego doświadczenia. Adaptując się, słyszy w sobie głos, który go ostrzega przed maską i przebraniem. Buntując się, popada z kolei w zależność od swoich rówieśników, od przeróżnych kierunków awangardy. Niestety, wystarczy, że wyda pierwszy tom wierszy, a jest już schwytyany (Miłosz 1980).

Dodał, że polska literatura jest mało znana na świecie, bo jest „niemal nieprzetłumaczalna”, że jest rodzajem tajnego bractwa, które wypracowało swoje obrzędy obcowania z umarłymi. Mówił o niemożności odcięcia się poety od historii, a tym samym o jej zaangażowaniu – wiersze mają być nie tylko zbiorem pięknych słów, ale przede wszystkim mają mówić prawdę, nawet w obliczu terroru. Nie był zwolennikiem tzw. „czystej sztuki”, twierdził, że poezja, która nie pochyla się nad ludzkim cierpieniem, nie jest prawdziwa. Głęboko wierzył, że poezja może ocalać.

5. „Cokolwiek pomyślelibyśmy o tym świecie – jest on zadziwiający”.

Ostatni w dwudziestym stuleciu Nobel dla polskiej literatury

Czwartą polską noblistką była Wisława Szymborska, poetka, której wiersze cechują się ironią, precyzją językową i głęboką refleksją nad codziennością. Akademia Szwedzka uzasadniła wybór, mówiąc o „poezji, która z ironiczną precyzją pozwala historycznemu i biologicznemu kontekstowi ujawnić się we fragmentach ludzkiej rzeczywistości”. Szymborska miała dar ubierania najgłębszych prawd w proste słowa, a jednocześnie pozostawała skromna i autoironiczna.

Przemówienie noblowskie Wisławy Szymborskiej ujawniło wiele cech charakterystycznych także dla jej poezji – było ironiczne, zabawne, ale też przepełnione pokorą i głęboką refleksją. Poetka skupiła się m.in. na dwóch, najważniejszych jej zdaniem słowach: *nie wiem*:

Dlatego tak wysoko sobie cenię dwa małe słowa: *nie wiem*. Małe, ale mocno uskrzydłone. Rozszerzające nam życie na obszary, które mieszczą się w nas samych i obszary, w których zawieszona jest nasza nikła Ziemia. Gdyby Izaak Newton nie powiedział sobie *nie wiem*, jabłka w ogródku mogłyby spadać na jego oczach jak grad, a on w najlepszym razie schylałby się po nie i zjadał z apetytem. Gdyby moja rodaczka Maria Skłodowska-Curie nie powiedziała sobie *nie wiem*, zostałyby pewnie nauczycielką chemii na pensji dla pańienek z dobrych domów, i na tej skądinąd zacnej pracy upłynęłoby jej życie. Ale powtarzała sobie *nie wiem* i te właśnie słowa przywiodły ją, i to dwukrotnie, do Sztokholmu, gdzie ludzi o duchu niespokojnym i wiecznie poszukującym nagradza się Nagrodą Nobla.

Poeta również, jeśli jest prawdziwym poetą, musi ciągle powtarzać sobie *nie wiem*. Każdym utworem próbuje na to odpowiedzieć, ale kiedy tylko postawi kropkę, już ogarnia go wahanie, już zaczyna sobie zdawać sprawę, że jest to odpowiedź tymczasowa i absolutnie niewystarczająca. Więc próbuje jeszcze raz i jeszcze raz, a potem te kolejne dowody jego niezadowolenia z siebie historycy literatury zepną wielkim spinaczem i nazywać będą „dorobkiem”... (Szymborska 1996).

Szymborska pokazała, że poezja nie musi być patetyczna, żeby dotyczyć rzeczy ważnych. Odżegnywała się od koncepcji natchnionego wieszczka, twierdząc, że współczesny poeta powinien być człowiekiem uważnie obserwującym otaczający go świat. Istotę poezji widziała w umiejętności zadawania celnych pytań (także o rzeczy pozornie błahe) oraz pokazywaniu niewyraźnego.

6. „Świat jest stworzony ze słów”. Nobel dla Olgi Tokarczuk

W 2018 r. literacką Nagrodę Nobla otrzymała Olga Tokarczuk. Szwedzka Akademia, uzasadniając swój wybór, wskazała na „narracyjną wyobraźnię, która z encyklopedyczną pasją przekracza granice jako formę życia”. Powieści Tokarczuk łączą mistycyzm, historię i refleksję filozoficzną. Pisarka tworzy świat, w którym granice między rzeczywistością a mitem, między człowiekiem a naturą ulegają zatarciu.

Fikcja straciła zaufanie czytelników, odkąd kłamstwo stało się niebezpieczną bronią masowego rażenia, nawet jeśli wciąż pozostaje prymitywnym narzędziem. Nader często spotykam się z tym pełnym niedowierzania pytaniem: „Czy to prawda, co pani napisała?” Za każdym razem mam wtedy wrażenie, że wieszczy ono koniec literatury.

To niewinne z punktu widzenia czytelnika pytanie, dla pisarskich uszu brzmi naprawdę apokaliptycznie. Cóż mam odpowiedzieć? Jak wytłumaczyć ontologiczny status Hansa Castorpa, Anny Kareniny czy Misia Puchatka?

Uważam tego typu czytelniczą ciekawość za cywilizacyjny regres. To upośledzenie umiejętności wielowymiarowego (konkretnego, historycznego, ale i symbolicznego, i mitycznego) uczestniczenia w łańcuchu wydarzeń zwanym naszym życiem. Życie tworzą wydarzenia, lecz dopiero wtedy, gdy potrafimy je zinterpretować, próbować zrozumieć i nadać im sens, zamieniają się one w doświadczenie. Wydarzenia są faktami, ale doświadczenie jest czymś niewyraźnie innym. To ono, nie zaś wydarzenie, jest materią naszego życia. Doświadczenie jest faktem poddanym interpretacji i umieszczonym w pamięci. Odwołuje się także do pewnej podstawy, jaką mamy w umyśle, do głębokiej struktury znaczeń, na której potrafimy rozpiąć nasze własne życie i przyjrzeć mu się dokładnie (Tokarczuk 2018).

Podczas przemówienia noblowskiego pisarka wygłosiła swoisty manifest na rzecz literatury zaangażowanej. Próbowała wytłumaczyć ideę „czułego narratora”, którego opowieść powinna być nie tylko empatyczna, ale także wielogłosowa i otwarta na różne perspektywy. Tokarczuk doceniła wartość słowa, mówiąc, że jeśli coś się wydarzyło, ale nie zostało opowiedziane – umiera. Jej zdaniem literatura powinna budować mosty między ludźmi, kulturami i wartościami; być zbudowana „na czułości wobec każdego innego bytu”. Laureatka krytycznie odniosła się do współczesnego kryzysu wyobraźni i rozpadu więzi społecznych. Akcentowała myślenie proekologiczne, mówiąc o konieczności nowej etyki wobec natury.

7. Recepcja

Recepcja twórczości polskich noblistów we Włoszech jest zjawiskiem niezmiernie interesującym. Na zainteresowanie dziełami Sienkiewicza, Reymonta, Miłosza, Szymborskiej i Tokarczuk wpływało wiele czynników, wśród których przyznanie najbardziej prestiżowej nagrody literackiej pełniło funkcję katalizatora.

Recepcja twórczości Henryka Sienkiewicza we Włoszech była opóźniona i skomplikowana, głównie z powodu nikłego zainteresowania włoskiej publiczności polską literaturą. W XIX w. Włosi darzyli Polaków sympatią za ich historię, ale nie znali najwybitniejszych dzieł (wyjątek stanowił Adam Mickiewicz, którego nazwisko było znane Włochom). Brakowało tłumaczy, znajomości języka polskiego i instytucjonalnego wsparcia.

Pierwsze przekłady dzieł Sienkiewicza ukazały się w latach 80. XIX w., często pośrednio (np. były to tłumaczenia z francuskiego lub nawet z volapüku). Najważniejszym propagatorem Sienkiewicza był Domenico Ciampoli, pionier slawistyki, który tłumaczył nowele i powieści, opatrzone wstępami. Tłumacz postrzegał Sienkiewicza przez pryzmat literatury rosyjskiej, zestawiając go z Tołstojem czy Turgieniewem. Co ciekawe, tłumacze chętnie sięgali po utwory o tematyce współczesnej, powieści historyczne – mocno osadzone w lokalnym kontekście – nie cieszyły się zainteresowaniem.

Mimo entuzjazmu Ciampolego, podejmowane przez niego wysiłki nie przyniosły większego oddźwięku – zarówno czytelnicy, jak i krytycy pozostawali obojętni. Dopiero światowy sukces *Quo vadis* w 1898 r. zmienił sytuację i przyciągnął uwagę Włochów do twórczości Sienkiewicza. Ciampoli, pomijany wówczas przez krytykę, wyrażał gorycz, że jego wcześniejsze prace translatorskie pozostały niezauważone.

Sukces *Quo vadis* we Włoszech był niekwestionowany (Woźniak, Biernacka-Licznar 2020). Do 1914 r. powieść wydano 78 razy w kilkunastu różnych tłumaczeniach. Nawet nieliczne głosy krytyki, zarzucające pisarzowi merytoryczne błędy (Sienkiewicz 1896: 3), nie zdołały zatrzymać triumfalnego pochodu powieści o pierwszych chrześcijanach. O popularności utworu świadczy nie tylko duża liczba anegdot (m.in.: o włoskim tramwajarzu, który rozpoznał pisarza, ponieważ znał jego twarz z ryciny zamieszczonej w jednym z popularnych wydań powieści, o pociągu, w którym większość pasażerów umilała sobie podróż lekturą *Quo vadis*), ale także jego obecność na płaszczyźnie pozaliterackiej. Bohaterowie i plenery powieści pojawiały się na pocztówkach, kalendarzach; imiona literackich bohaterów nadawano łodziom, elementom odzieży, restauracjom, hotelom itp.

Sukces Sienkiewicza powtórzyła dopiero Wisława Szymborska. Dzieła Reymonta i Miłosza nie spotkały się z aż tak entuzjastycznym przyjęciem przez włoskich czytelników. Twórczość autora *Zniewolonego umysłu* nie była drukowana w największych, komercyjnych wydawnictwach, co mogło wpłynąć na mniejszą dostępność jego dzieł. W jednym z wywiadów dyrektor Instytutu Polskiego w Rzymie Jarosław Mikołajewski podkreślił, że Czesław Miłosz jest „pisarzem we Włoszech wydawanym, podziwianym i czytanim przez wybitnych intelektualistów”. O docenieniu poezji noblisty świadczy fakt przyznania mu tytułu doktora *honoris causa* przez uniwersytety w Rzymie i Bolonii, a także cieszące się popularnością spotkania poświęcone jego twórczości (jak np. trzydniowy Festiwal Czesława Miłosza w 2011 r. podczas włoskich obchodów Roku Miłosza).

Obecnie Wisława Szymborska jest uznawana za najpopularniejszą poetkę we Włoszech, biorąc pod uwagę także pisarzy rodzimych. Nim na Półwyspie Apenińskim narodził się „szymborsizm” (Marinelli 2013: 6–17), poezja noblistki, choć tłumaczona na język włoski, nie była powszechnie znana. Przyznanie pisarce Nagrody Nobla w 1996 r. było dla Włochów zaskoczeniem, pisano o laureatce „niemal nieznaną kulturze światowej” (Marinelli 2013: 7). Za sukcesem poezji Szymborskiej stał Pietro Marchesani – doskonały tłumacz i przyjaciel, który przełożył na język włoski wszystkie wiersze poetki. Wyjątek stanowi ostatni zbiór, wydany po śmierci tłumacza. Podobnie jak blisko sto lat wcześniej twórczość Sienkiewicza, tak i poezja Szymborskiej przeniknęła do kultury masowej. Warto wspomnieć np. o modzie na personalizowane bransoletki z cytataми z poezji noblistki, zapoczątkowanej przez ministkę Elę Fornero, która nosiła ozdobę z cytatem z *Portretu kobiecego*. Twórczość Szymborskiej inspirowała włoskich artystów, reprezentujących różne dziedziny sztuki – muzyków, filmowców, ale przede wszystkim pisarzy. O popularności polskiej poetki świadczy opublikowana w 2015 r. powieść graficzna Alice Milani *Wisława Szymborska. Tak się zdarzyło, że jestem*, utrzymująca się na wysokim poziomie sprzedaż tomików poezji, a także liczne spotkania jej poświęcone (np. wystawa kolaży w Genui, Bolonii i Mediolanie, „Szymborska Festiwal” 2023).

Oldze Tokarczuk popularność we Włoszech przyniósł przekład powieści *Prawiek i inne czasy* opublikowany w 1999 r. Od tego czasu zainteresowanie pisarką utrzymuje się na stałym poziomie, a każda kolejna powieść jest entuzjastycznie przyjmowana. Włoski pisarz Francesco Cataluccio twierdzi, że twórczość Tokarczuk to uniwersalne przesłanie, zrozumiałe także dla jego rodaków, a powieść *Bieguni* „niesie powiew nowości, także w porównaniu z literaturą włoską” (Wysocka 2019).

8. Podsumowanie

Wydawałoby się, że polskich pisarzy uhonorowanych literacką Nagrodą Nobla różni niemal wszystko, ale bez trudu można znaleźć w ich twórczości elementy wspólne – zakorzenienie w polskiej historii i tradycji, uniwersalizm (pomimo wyraźnych akcentów lokalnych), zaangażowanie w problemy społeczne i etyczne. Dla Sienkiewicza, Reymonta, Miłosza, Szymborskiej i Tokarczuk literatura stała się przede wszystkim sposobem wyrażania siebie.

Bibliografia

- Bąkała K., 2015, *„Chciałem odbudować polską duszę: w hołdzie Władysławowi Reymontowi, pierwszemu Nobliście Niepodległej Polski, Wystawa w Muzeum Niepodległości w Warszawie*, Warszawa: Wydawnictwo Muzeum Niepodległości w Warszawie.
- Biernacka-Licznar K., [online], *„Quo vadis” Henryka Sienkiewicza na włoskim rynku wydawniczym*, <https://nplp.pl/artukul/quo-vadis-henryka-sienkiewicza-na-wloskim-rynku-wydawniczym/> (dostęp 25.09.2025).
- Bikont A., Szczesna J., 2023, *Pamiętkowe rupiecie: biografia Wisławy Szymborskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Agora.
- Czerwiński I., 1981, *Czesław Miłosz – laureat literackiej Nagrody Nobla. Katalog wystawy 21.I–28.II 1981*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dębicki Z., 1925, *Wł. St. Reymont: laureat nobla*, Warszawa: Nakładem Geberthnera i Wolffa.
- Faron B., 2008, *Wokół polskich Nobli literackich*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica III”, t. 51, s. 54–76.
- Gmitruk J., 2023, *Władysław Stanisław Reymont – pierwszy noblista niepodległej Polski, mazowszanin, obywatel świata: przesłania obywatelska i nowoczesny patriotyzm w działaniu i twórczości Reymonta. Katalog wystawy z Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego*, Warszawa: Wydawnictwo Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.
- Grzesiak-Witek D., 2008, *Wokół literackiej Nagrody Nobla dla Czesława Miłosza*, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Henryk Sienkiewicz*, <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/479-henryk-sienkiewicz.html> (dostęp: 8.07.2025).
- Hudon E., 1981, *Miłosz w kraju. Echa Nobla*, Gdańsk – Warszawa: Wydawnictwo BIPS.
- Huppenthal J., 1981, *Czesław Miłosz: laureat Nobla w dziedzinie literatury: 1980*, Toruń: Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika w Toruniu.
- Kajtoch W., 2021, *Wykład wykładu: rzecz o mowie noblowskiej Olgi Tokarczuk*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Koc B., 2007, *Kronika życia i twórczości Władysława Stanisława Reymonta*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Konieczny J., 1998, *O przemówieniach H. Sienkiewicza*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne”, z. 44, *Filologia Polska* 19, s. 5–13.
- Kopka B., 2007, *Operacja „Poeta”: Służba Bezpieczeństwa na tropach Czesława Miłosza*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- Koralewska E., 2015, *Władysław Stanisław Reymont – pierwszy noblista Niepodległej*, Warszawa: Wydawnictwo MHPRL.
- Lebioda D.T., 2000, *Polscy nobliści literaccy: materiały konferencji naukowej*, Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Lewandowski T., Maciejewski W. (red.), 2006, *Henryk Sienkiewicz. W stulecie nagrody Nobla*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Ludorowski L., 1999, *Sienkiewicz – Nobel 1905*, Lublin: Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA.
- Ludorowski L., 2015, *Noblowski triumf Sienkiewicza*, Lublin: Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA.
- Ludorowski L., 2018, *Sztokholmska mowa Henryka Sienkiewicza: tłumaczenia. Henrici Sienkiewicz oratio Stockholmiensis: translations*, Lublin: Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA.
- Marinelli L., 2013, *Jarmark cudów, czyli Szymborska (i szymborksizm) we Włoszech*, przekł. M. Woźniak, „Nowa Dekada Krakowska”, z. 4–5, s. 6–17.
- Miłosz Cz., 1980, *Odczyt z okazji otrzymania Nagrody Nobla*, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1980/milosz/25508-czeslaw-milosz-nobel-lecture-1980/> (dostęp: 8.07.2025).
- Miłosz Cz., 2003, *Autoportret przekorny*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Miłosz Cz., Fiut A., 2011, *Autoportret przekorny. Rozmowy*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Nobel Prize, <https://www.nobelprize.org> (dostęp: 2.11.2025).
- Oracki T., 2007, *Blaski i cienie sztokholmskich laurów: wokół literackich Nagród Nobla 1901–2000*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Pieńkowska M.D., 2006, *Nobilitacje: Sienkiewicz, Reymont, Miłosz, Szymborska. Wystawa pod honorowym patronatem Ambasady Królestwa Szwecji, Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie 11 października 2005 – 31 stycznia 2006*, Warszawa: Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie.
- Pietrych K., 2024, *Szymborska. Szkice do portretu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Plata T., 2024, *Czułość nas rozszarpie: Olga Tokarczuk i współczesne przygody nierozumu*, Kraków: Znak.
- Pokora-Kalinowska M., 2016, *Geniusz, smak i co jeszcze? Polskie noble literackie*, Warszawa: [nakład autorski].
- Rurawski J., 2000, *Władysława Reymonta droga do Nobla*, Kielce: Agencja Wydawnicza GENS.
- Sienkiewicz H., 1896, [List do „Słowa” w sprawie „Quo vadis”], <https://henryk-sienkiewicz.ovh/14/066.html> (dostęp: 22.09.2025).
- Surzyńska-Błaszczyk A., Sokołowska-Hurnowicz B. (red.), 2015, *100 lecie przyznania Henrykowi Sienkiewiczowi literackiej Nagrody Nobla: materiały z sesji zorganizowanej przez Muzeum Literackie Henryka Sienkiewicza w Poznaniu*, Poznań: Biblioteka Raczyńskich.
- Sztachelska J., 2004, *Retoryka przemówień polskich noblistów*, [w:] J. Sztachelska, Maciejewski, E. Dąbrowicz (red.), *Teatr wymowy. Formy i przemiany retoryki użytkowej*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 461–475.

- Szyborska W., 1996, *Odczyt noblowski 1996. Poeta i świat*, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1996/szyborska/25586-wislawa-szyborska-odczyt-noblow-ski-1996/> (dostęp: 2.11.2025).
- Światłowska A., 2024, *Wisława Szyborska we Włoszech. Studium przypadku literackiego sukcesu*, „Acta Neophilologica”, nr 2, s. 74–84. <https://doi.org/10.31648/an.10557>
- Tokarczuk O., 2018, *Przemowa noblowska*, <https://www.nobelprize.org/uploads/2019/12/tokarczuk-lecture-polish.pdf> (dostęp: 8.07.2025).
- Wędkiewicz S., 1925, „*Chłopi*” Reymonta w Szwecji: dookoła literackiej Nagrody Nobla z 1924 r., Kraków: nakł. Krakowskiej Spółki Wydawniczej.
- Włochy. Festiwal Czesława Miłosza w Wenecji, <https://encyklopediateatru.pl/artykuly/114790/wlochy-festiwal-czeslawa-milosza-w-wenecji> (dostęp: 25.09.2025).
- Woźniak M., Biernacka-Licznar K., Rybicki J., 2020, *120 lat recepcji „Quo vadis” we Włoszech*, Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Wysocka S., 2019, *Włoski znawca literatury polskiej: uniwersalne znaczenie ksiązek Olgi Tokarczuk*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/wloski-znawca-literatury-polskiej-uniwersalne-znaczenie-ksiazek-olgi-tokarczuk> (dostęp: 25.09.2025).
- Zielińska A., 2021, *Nobliści. Od inspiracji do dydaktyki*, Lublin: Norbertinum.
- Żak S., 1988, *Polscy pisarze nobliści*, Kielce: Wydawnictwo Jedność.
- Żak S., 2001, *Polscy nobliści*, Kielce: Wydawnictwo Jedność.

■ **Karolina Kolodziej**
■ Uniwersytet Łódzki
■ <https://orcid.org/0000-0003-3122-1108>
■ karolina.kolodziej@uni.lodz.pl
■

“E può anche succedere che, lasciandosi alle spalle i libri come con la propria pelle fa il serpente, per fuggire da ciò che si è fatto in passato, si ottenga il Premio Nobel”¹, Czesław Miłosz. I vincitori polacchi del Premio Nobel

1. Introduzione – 2. “Tutti i premi del mondo competono per questo premio nelle persone dei loro poeti e scrittori” – Henryk Sienkiewicz – 3. Il primo Nobel per la letteratura nella Polonia indipendente – 4. Questa corona mi cade sulle orecchie, è troppo grande... – Premio Nobel a Czesław Miłosz – 5. “Qualunque cosa pensiamo di questo mondo, è sorprendente”. L’ultimo premio Nobel per la letteratura polacca del XX secolo – 6. “Il mondo è fatto di parole”. Nobel per Olga Tokarczuk – 7. Ricezione – 8. Conclusione

1. Introduzione

Wisława Szymborska, insignita del Premio Nobel nel 1996, ha iniziato il suo discorso alla cerimonia di consegna dei Premi Nobel con la famosa frase: “Si dice che nel discorso la prima frase sia sempre la più difficile”.

Il Premio Nobel per la letteratura non è solo un riconoscimento del talento letterario, ma anche della capacità di descrivere il mondo in modo tale da toccare le coscienze e la sensibilità dei lettori, indipendentemente dalla loro provenienza geografica e dalla lingua che parlano. Pertanto, quando si parla del Nobel per la letteratura, è necessario ricordare l’enorme ruolo che i traduttori svolgono nel processo di assegnazione del premio, consentendo ai membri dell’Accademia di Svezia di conoscere le opere della letteratura mondiale.

La Polonia può vantare cinque vincitori di questo prestigioso premio. Ciascuno dei vincitori rappresenta uno stile diverso, una generazione diversa, esperienze storiche diverse...

Finora il Nobel per la letteratura è stato assegnato 117 volte. Gli scrittori che, nel mondo, hanno vinto il premio più spesso sono i francesi (16 volte). Al secondo posto si trovano gli scrittori americani e inglesi, che hanno vinto 13 premi. Al terzo posto, con otto premi, si

¹ Cz. Miłosz, 1980, *Odczyt z okazji otrzymania Nagrody Nobla*, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1980/milosz/25508-czeslaw-milosz-nobel-lecture-1980/> (accesso: 8.07.2025).

trovano gli svedesi e i tedeschi. Al posto più vicino al podio si trovano la letteratura italiana e quella spagnola, che hanno ottenuto sei premi ciascuna. Al quinto posto si trovano la Polonia e la Russia, entrambi i paesi hanno ricevuto cinque premi Nobel per la letteratura.

2. “Tutti i premi del mondo competono per questo premio nelle persone dei loro poeti e scrittori”² – Henryk Sienkiewicz

Il primo vincitore polacco del Premio Nobel per la letteratura è stato Henryk Sienkiewicz, autore, tra l'altro, della trilogia storica (*Col ferro e col fuoco*, *Il diluvio*, *Il signor Włoddykowski*) e dei romanzi *I cavalieri della croce* e *Quo vadis*. Nella motivazione sono stati sottolineati i suoi “meriti eccezionali come autore di epopee di particolare importanza per la storia della nazione” e “gli straordinari risultati nel campo dell'epica e il genio raro che ha incarnato lo spirito della nazione”. Nei tempi difficili delle cosiddette spartizioni, Sienkiewicz con la sua opera rincuorava i polacchi e rafforzava il senso di identità nazionale.

Lo scrittore era uno dei principali candidati al premio già dalla sua prima edizione, nel 1901. Durante la prima riunione dei membri dell'Accademia, tenutasi il 19 ottobre 1900, si discusse dell'opera di venticinque scrittori di diverse nazionalità. Hans Hildebrand, uno dei membri dell'Accademia, propose allora Henryk Sienkiewicz. Da allora, il nome dell'autore della “Trilogia” appariva ogni anno tra i principali candidati a questo prestigioso premio. La candidatura di Sienkiewicz fu riproposta, probabilmente nello stesso anno, dal professore dell'Università Jagellonica Stanisław Tarnowski, ignaro che gli svedesi nel frattempo lo avessero già fatto.

Nel 1904 nella lista dei candidati al premio Nobel apparve il nome di Eliza Orzeszkowa, autrice di *Nad Niemnem* [Sul Niemen] e *Cham* [Il contadino]. La candidatura della scrittrice fu avanzata dal professore dell'Università di Berlino Aleksander Brückner.

I membri dell'accademia conoscevano già allora le opere tradotte di Sienkiewicz e avevano un'opinione ben definita sulla sua produzione letteraria (nei documenti conservati, citati dai membri dell'Accademia nel 1902, si trova un riferimento al «geniale polacco Sienkiewicz»). Conoscevano invece in secondo luogo l'opera di Orzeszkowa, ma anche la sua opera ottenne il loro riconoscimento. I membri dell'accademia sottolinearono che l'opera di Sienkiewicz era incentrata sulla rappresentazione della polonità, mentre quella di Orzeszkowa sull'approfondimento dell'essenza dell'umanità. Nel 1905, oltre alla candidatura dell'autore di *Bez dogmatu* [Senza dogma], furono presi in considerazione anche Lev Tolstoj, Rudyard Kipling, Giosuè Carducci ed Eliza Orzeszkowa. Fu persino avanzata la proposta di dividere il premio tra gli scrittori polacchi, ma si ritenne che ciò fosse in contrasto con l'idea del fondatore del premio. La candidatura di Orzeszkowa fu riproposta, ancora una volta senza successo, un anno prima della morte dell'autrice di *Nad Niemnem*, nel 1909.

Il 10 dicembre 1905 l'autore di *Quo vadis* ricevette dal re di Svezia una medaglia d'oro, un diploma commemorativo e 70 mila rubli. Alla cerimonia era accompagnato da Bronisław Kozakiewicz, traduttore delle opere di Sienkiewicz in francese. Henryk Sienkiewicz tenne un appassionato discorso, sottolineando la difficile situazione della Polonia:

² Henryk Sienkiewicz, <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/479-henryk-sienkiewicz.html> (accesso: 8.07.2025).

Tuttavia, questo onore, prezioso per tutti noi, quanto più prezioso deve essere per un figlio della Polonia!... È stata dichiarata morta, ed ecco una delle mille prove che è viva!... È stata dichiarata incapace di pensare e di lavorare, ed ecco la prova che agisce!...

È stata dichiarata conquistata, ed ecco una nuova prova che sa vincere!

A chi non vengono in mente le parole di Galileo: “E pur si muove!”, se davanti al mondo intero è riconosciuta la potenza del suo lavoro e una delle sue opere è stata coronata dal successo (Sztachelska 2024: 471).

3. Il primo Nobel per la letteratura nella Polonia indipendente

Quasi vent'anni dopo, nel 1924, la Polonia ottenne nuovamente il premio nel campo della letteratura. Fu assegnato a Władysław Stanisław Reymont, anche se il suo percorso verso il Parnaso letterario non fu facile. All'ultimo momento superò concorrenti del calibro di Tomasz Mann e Maksym Gorki. Tuttavia, dal punto di vista dello Stato indipendente, era più importante la rivalità di Reymont con il suo connazionale Stefan Żeromski. Secondo i critici stranieri, inizialmente l'autore di *Przedwiośnie* [Preannuncio della primavera] sembrava il candidato più valido al premio, anche se la candidatura di Reymont era già stata presentata nel 1918 (anno in cui la Polonia ottenne l'indipendenza). Vale la pena sottolineare che i polacchi consideravano Żeromski uno dei leader morali del giovane Stato polacco, riconoscendo l'importanza della sua voce nella discussione sulla forma di governo che si sarebbe dovuta adottare. Secondo alcuni storici della letteratura, le possibilità dell'autore di *Szyfowe prace* [I lavori di Sisifo] diminuirono notevolmente dopo la pubblicazione di *Wiatr od morza* [Vento dal mare] (1922), un romanzo considerato antitedesco dalla critica occidentale. Tuttavia la decisione di assegnare il Premio Nobel a Władysław Stanisław Reymont fu determinata principalmente da ragioni di natura letteraria. La problematica trattata da Żeromski, così vicina ai polacchi e così in sintonia con l'anima nazionale, conferivano alla sua opera un carattere locale, che non poteva competere con il significato universale della tetralogia di Reymont intitolata *Chłopi* [I contadini]. L'Accademia decise di assegnare il premio a Reymont, che fu onorato per la sua opera monumentale che descriveva la vita di campagna, ricca di valori universali e personaggi archetipici. Il romanzo in quattro volumi fu apprezzato per il suo “quadro epico della vita della popolazione rurale”. Il racconto della vita dei contadini era espressione di una profonda comprensione del ciclo della vita e del rapporto dell'uomo con la natura.

Malato e ormai alla fine della sua vita, lo scrittore non riuscì a godersi il premio. In una lettera all'amico Alfred Wysocki scrisse:

Che orrore! Il premio Nobel, i soldi, la fama mondiale e un uomo che non riesce a spogliarsi senza grande fatica. È una vera ironia della vita. Beffarda e davvero diabolica (Koc 2007: 731).

Reymont, a causa delle sue precarie condizioni di salute, non ritirò il premio di persona, ma in una lettera all'Accademia scrisse: “*I contadini* non sono solo una storia sulla campagna, sono la storia di un uomo che, sebbene legato alla terra, porta in sé la stessa anima di un cittadino, di un poeta o di un filosofo”.

4. Questa corona mi cade sulle orecchie, è troppo grande... – Premio Nobel a Czesław Miłosz

La Polonia ha dovuto attendere diversi decenni per il premio successivo. Dopo una lunga pausa, il terzo Premio Nobel è stato assegnato a Czesław Miłosz, poeta, saggista e traduttore, che per molti anni ha vissuto in esilio. Nella motivazione del premio, l'Accademia Svedese ha sottolineato che Miłosz lo ha ricevuto per “il suo tentativo senza compromessi di mostrare il destino umano in un mondo pieno di violenza e oppressione”. La sua opera costituisce una profonda riflessione sulla storia del XX secolo, sulla condizione umana e sulla responsabilità dell'intellettuale in un mondo pieno di male.

Poiché le opere di Miłosz venivano pubblicate solo in seconda circolazione (quindi in via non ufficiale), la sua produzione non era ben nota ai lettori polacchi. D'altra parte, l'autore era boicottato dagli ambienti emigranti che lo accusavano di aver accettato dopo la guerra un incarico diplomatico presso il governo comunista polacco negli Stati Uniti e a Parigi in qualità di addetto culturale. Nel 1951 Miłosz chiese asilo politico in Francia e nel 1960 si trasferì negli Stati Uniti, dove insegnò letteratura slava all'Università della California a Berkeley e ad Harvard.

Quanto fosse scomoda per il regime comunista l'opera di Miłosz e quanta preoccupazione suscitasse la possibilità che gli venisse assegnato il Premio Nobel per la letteratura è testimoniato dalla corrispondenza interna dei servizi segreti polacchi dell'agosto 1980.

Nel motivare l'assegnazione del massimo riconoscimento nel campo della letteratura al poeta polacco, l'Accademia ha sottolineato la sua “introspezione senza compromessi nel rivelare la vulnerabilità dell'uomo in un mondo pieno di conflitti violenti”.

Anni dopo, lo scrittore descrisse così quel momento in *Autoportret przekorny* [Autoritratto contraddittorio]:

Quando ho ricevuto il Premio Nobel, ho perso completamente il controllo e mi sono strappato i capelli scoprendo chi ero agli occhi degli altri. Mi sono sempre considerato, ad esempio, un poeta piuttosto ermetico, destinato a un pubblico ristretto. E cosa succede quando un poeta di questo tipo diventa famoso, famoso, quando diventa una sorta di Jan Kiepura, tenore o star del calcio? Naturalmente, si crea un malinteso fondamentale” (Miłosz, Fiut 2011: 347).

Durante il discorso, Miłosz ha reso omaggio alle generazioni che lo hanno preceduto e agli artisti che hanno plasmato la sua scrittura:

Ogni poeta dipende dalle generazioni che hanno scritto nella sua lingua materna, eredita gli stili e le forme elaborati da coloro che hanno vissuto prima di lui. Allo stesso tempo, però, sente che questi antichi modi di esprimersi non sono adatti alla sua esperienza personale. Adattandosi, sente dentro di sé una voce che lo mette in guardia dalla maschera e dal travestimento. Ribellandosi, cade a sua volta nella dipendenza dai suoi coetanei, dai vari correnti d'avanguardia. Purtroppo, basta che pubblichi il suo primo volume di poesie per essere già catturato (Miłosz 1980).

Ha aggiunto che la letteratura polacca è poco conosciuta nel mondo perché è “quasi intraducibile”, che è una sorta di confraternita segreta che ha elaborato i propri riti di comunione con i defunti. Ha parlato dell'impossibilità per il poeta di separarsi dalla storia e quindi del suo coinvolgimento: le poesie non devono essere solo una raccolta di belle parole,

ma soprattutto devono dire la verità, anche di fronte al terrore. Non era un sostenitore della cosiddetta “arte pura”, sosteneva che la poesia che non si china sulla sofferenza umana non è vera. Credeva profondamente che la poesia potesse salvare.

È passata alla storia la famosa foto del premio Nobel con Stefan Kisielewski, in cui i due uomini fanno delle grottesche smorfie alla Gombrowicz.

5. “Qualunque cosa pensiamo di questo mondo, è sorprendente”. L'ultimo premio Nobel per la letteratura polacca del XX secolo

La quarta vincitrice polacca del Premio Nobel è stata Wisława Szymborska, poetessa le cui opere sono caratterizzate da ironia, precisione linguistica e profonda riflessione sulla quotidianità. L'Accademia svedese ha motivato la sua scelta parlando di “poesia che con ironica precisione permette al contesto storico e biologico di venire alla luce in frammenti di realtà umana”. Szymborska aveva il dono di vestire le verità più profonde con parole semplici, pur rimanendo modesta e autoironica.

Il discorso di Wisława Szymborska alla cerimonia di consegna del premio Nobel ha rivelato molte caratteristiche tipiche anche della sua poesia: era ironica, divertente, ma allo stesso tempo piena di umiltà e profonda riflessione. La poetessa si è concentrata, tra l'altro, su due parole che riteneva fondamentali – “non so”:

Ecco perché apprezzo così tanto due piccole parole: “non so”. Piccole, ma con grandi ali. Che ampliano la nostra vita a territori che si trovano dentro di noi e a territori in cui è sospesa la nostra fragile Terra. Se Isaac Newton non si fosse detto “non lo so”, le mele nel giardino avrebbero potuto cadere davanti ai suoi occhi come grandine, e lui, nella migliore delle ipotesi, si sarebbe chinato per raccogliercle e le avrebbe mangiate con appetito. Se la mia connazionale Maria Skłodowska-Curie non si fosse detta “non lo so”, sarebbe probabilmente diventata insegnante di chimica con uno stipendio da signorina di buona famiglia, e la sua vita sarebbe trascorsa in questo lavoro, peraltro rispettabile. Ma lei continuava a ripetersi “non lo so” e proprio queste parole l'hanno portata, per ben due volte, a Stoccolma, dove le persone dallo spirito inquieto e perennemente alla ricerca vengono premiate con il Premio Nobel.

Anche il poeta, se è un vero poeta, deve ripetere continuamente a se stesso “non lo so”. Con ogni opera cerca di rispondere a questa domanda, ma non appena mette il punto, è già preso dall'esitazione, comincia già a rendersi conto che si tratta di una risposta provvisoria e assolutamente insufficiente. Quindi ci riprova ancora e ancora, e poi questi ulteriori segni della sua insoddisfazione di sé vengono raccolti dagli storici della letteratura con una grande graffetta e chiamati “opera”... (Szymborska 1996).

Szymborska ha dimostrato che la poesia non deve essere patetica per toccare temi importanti. Ha rinnegato il concetto di vate ispirato, sostenendo che il poeta contemporaneo dovrebbe essere una persona che osserva attentamente il mondo che lo circonda. Vedeva l'essenza della poesia non nella capacità di porre domande pertinenti (anche su cose apparentemente banali) e di mostrare l'inesprimibile.

6. “Il mondo è fatto di parole”. Nobel per Olga Tokarczuk

Nel 2018 il Premio Nobel per la letteratura è stato assegnato a Olga Tokarczuk. Nella motivazione della sua scelta, l'Accademia svedese ha sottolineato “un’immaginazione narrativa che con passione enciclopedica rappresenta l’attraversamento dei confini come forma di vita”. I suoi romanzi combinano misticismo, storia e riflessione filosofica. La Tokarczuk crea un mondo in cui i confini tra realtà e mito, tra uomo e natura, si confondono.

La finzione ha perso la fiducia dei lettori da quando la menzogna è diventata un’arma di distruzione di massa pericolosa, anche se rimane uno strumento primitivo. Molto spesso mi capita di sentire questa domanda incredula: «È vero quello che ha scritto?». Ogni volta ho l’impressione che essa preannunci la fine della letteratura.

È una domanda innocente dal punto di vista del lettore, ma alle orecchie di uno scrittore suona davvero apocalittica. Cosa posso rispondere? Come spiegare lo status ontologico di Hans Castorp, Anna Karenina o Winnie the Pooh?

Considero questo tipo di curiosità del lettore un regresso civile. È una disabilità della capacità di partecipare in modo multidimensionale (concreto, storico, ma anche simbolico e mitico) alla catena di eventi chiamata vita. La vita è fatta di eventi, ma solo quando siamo in grado di interpretarli, cercare di comprenderli e dar loro un senso, essi si trasformano in esperienza. Gli eventi sono fatti, ma l’esperienza è qualcosa di indicibilmente diverso. È essa, e non l’evento, la materia della nostra vita. L’esperienza è un fatto soggetto a interpretazione e conservato nella memoria. Si riferisce anche a una certa base che abbiamo nella mente, a una profonda struttura di significati su cui possiamo distendere la nostra vita e osservarla attentamente (Tokarczuk 2018).

Durante il discorso per il premio Nobel, la scrittrice ha pronunciato una sorta di manifesto a favore della letteratura impegnata. Ha cercato di spiegare l’idea del “narratore sensibile”, la cui storia dovrebbe essere non solo empatica, ma anche polifonica e aperta a diverse prospettive. La Tokarczuk ha apprezzato il valore della parola, affermando che se qualcosa è accaduto ma non è stato raccontato, muore. Secondo lei la letteratura dovrebbe costruire ponti tra persone, culture e valori; essere costruita “sulla sensibilità verso ogni altro essere”. La vincitrice ha criticato la crisi contemporanea dell’immaginazione e il deterioramento dei legami sociali. Ha accentuato l’importanza del pensiero proecologico, parlando della necessità di una nuova etica nei confronti della natura.

6. Ricezione

La ricezione delle opere dei premi Nobel polacchi in Italia è un fenomeno estremamente interessante. L’interesse per le opere di Sienkiewicz, Reymont, Miłosz, Szymborska e Tokarczuk è stato influenzato da molti fattori, tra cui il conferimento del più prestigioso premio letterario ha svolto una funzione catalizzatrice.

La ricezione dell’opera di Henryk Sienkiewicz in Italia è stata tardiva e complessa, principalmente a causa dello scarso interesse del pubblico italiano per la letteratura polacca. Nel XIX secolo gli italiani nutrivano simpatia per i polacchi per la loro storia, ma non conoscevano le opere più importanti (ad eccezione di Adam Mickiewicz, il cui nome era noto agli italiani). Mancavano traduttori, la conoscenza della lingua polacca e il sostegno istituzionale.

Le prime traduzioni delle opere di Sienkiewicz apparvero negli anni Ottanta del XIX secolo, spesso in modo indiretto (ad esempio, erano traduzioni dal francese o persino dal volapük). Il più importante divulgatore di Sienkiewicz fu Domenico Ciampoli, pioniere della slavistica, che tradusse novelle e romanzi, corredati di introduzioni. Il traduttore vedeva Sienkiewicz attraverso la lente della letteratura russa, mettendolo a confronto con Tolstoj o Turgenev. È interessante notare che i traduttori attingevano volentieri a opere di tematica contemporanea, mentre i romanzi storici, fortemente radicati nel contesto locale, non riscuotevano grande interesse.

Nonostante l'entusiasmo di Ciampoli, i suoi sforzi non ebbero grande riscontro: sia i lettori che i critici rimasero indifferenti. Solo il successo mondiale di *Quo vadis* nel 1898 cambiò la situazione e attirò l'attenzione degli italiani sull'opera di Sienkiewicz. Ciampoli, allora ignorato dalla critica, esprime amarezza per il fatto che i suoi precedenti lavori di traduzione fossero passati inosservati.

Il successo di *Quo vadis* in Italia fu indiscutibile (Woźniak, Biernacka-Licznar 2020). Fino al 1914 il romanzo fu pubblicato 78 volte in diverse traduzioni. Anche le poche critiche che accusavano lo scrittore di errori di contenuto (Sienkiewicz 1896: 3) non riuscirono a fermare la marcia trionfale del romanzo sui primi cristiani. La popolarità dell'opera è testimoniata non solo dal gran numero di aneddoti (tra cui quello del tramviere italiano che riconobbe lo scrittore perché conosceva il suo volto da un'incisione pubblicata in una delle edizioni popolari del romanzo, o quello dei treni in cui la maggior parte dei passeggeri si intratteneva leggendo *Quo vadis*), ma anche dalla sua presenza in ambito extra-letterario. I personaggi e gli scenari del romanzo apparivano su cartoline e calendari; i nomi dei personaggi letterari venivano dati a barche, capi di abbigliamento, ristoranti, hotel, ecc.

Le opere di Reymont e Miłosz non hanno riscosso un successo così entusiastico tra i lettori italiani. Le opere dell'autore di *La mente prigioniera* non sono state pubblicate dalle più grandi case editrici commerciali, il che potrebbe aver influito sulla minore disponibilità delle sue opere. In un'intervista, il direttore dell'Istituto Polacco di Roma, Jarosław Mikołajewski, ha sottolineato che Czesław Miłosz è «uno scrittore pubblicato, ammirato e letto in Italia da eminenti intellettuali». Il riconoscimento della poesia del premio Nobel è testimoniato dal conferimento del titolo di dottore honoris causa da parte delle università di Roma e Bologna, nonché dai popolari incontri dedicati alla sua opera (come il Festival di Czesław Miłosz della durata di tre giorni nel 2011, durante le celebrazioni italiane dell'Anno di Miłosz).

Attualmente Wisława Szymborska è considerata la poetessa più popolare in Italia, compresi gli scrittori nazionali. Prima che nella penisola appenninica nascesse lo “szymborsismo” (Marinelli 2013: 6–17), la poesia della vincitrice del Premio Nobel, sebbene tradotta in italiano, non era molto conosciuta. L'assegnazione del Premio Nobel alla scrittrice nel 1996 fu una sorpresa per gli italiani, che descrissero la vincitrice come “quasi sconosciuta alla cultura mondiale” (Marinelli 2013: 7). Dietro il successo della poesia di Szymborska c'era Pietro Marchesani, eccellente traduttore e amico, che tradusse in italiano tutte le poesie della poetessa. Fa eccezione l'ultima raccolta, pubblicata dopo la morte del traduttore. Come quasi cento anni prima l'opera di Sienkiewicz, anche la poesia di Szymborska

è entrata nella cultura di massa. Vale la pena ricordare, ad esempio, la moda dei braccialetti personalizzati con citazioni dalla poesia della vincitrice del Premio Nobel, lanciata dalla ministra Elsa Fornero, che indossava un gioiello con una citazione da *Ritratto di donna*. L'opera di Szymborska ha ispirato artisti italiani di diversi ambiti artistici: musicisti, registi, ma soprattutto scrittori. La popolarità della poetessa polacca è testimoniata dal romanzo grafico di Alice Milani *Wisława Szymborska. Si dà il caso che io sia qui*, pubblicato nel 2015, un alto livello delle vendite delle raccolte di poesie, nonché numerosi incontri a lei dedicati (ad esempio, la mostra di collage a Genova, Bologna e Milano, il “Festival Szymborska” 2023).

Olga Tokarczuk è diventata famosa in Italia grazie alla traduzione del romanzo *Prawiek i inne czasy (Nella quiete del tempo)*, pubblicato nel 1999. Da allora la popolarità della scrittrice è rimasta costante e ogni suo nuovo romanzo viene accolto con entusiasmo. Lo scrittore italiano Francesco Cataluccio sostiene che l'opera di Tokarczuk trasmette un messaggio universale, comprensibile anche ai suoi connazionali, e che il romanzo *I vagabondi* “porta una ventata di novità, anche rispetto alla letteratura italiana” (Wysocka 2019).

7. Conclusione

Sembrerebbe che gli scrittori polacchi insigniti del Premio Nobel per la letteratura siano diversi in quasi tutto, ma è facile trovare elementi comuni nelle loro opere: il radicamento nella storia e nella tradizione polacca, l'universalismo (nonostante i chiari accenti locali), l'impegno sociale ed etico. Per Sienkiewicz, Reymont, Miłosz, Szymborska e Tokarczuk la letteratura è diventata soprattutto un modo per esprimere se stessi.

Bibliografia

- Bąkała K., 2015, *Chciałem odbudować polską duszę. W holdzie Władysławowie Reymontowi, pierwszemu Nobliście Niepodległej Polski, Wystawa w Muzeum Niepodległości w Warszawie*, Warszawa: Wydawnictwo Muzeum Niepodległości w Warszawie.
- Biernacka-Licznar K., [online], “*Quo vadis*” Henryka Sienkiewicza na włoskim rynku wydawniczymi, <https://nplp.pl/artkul/quo-vadis-henryka-sienkiewicza-na-wloskim-rynk-wydawniczym/> (accesso: 25.09.2025).
- Bikont A., Szczęsna J., 2023, *Pamiętkowe rupiecie: biografia Wisławy Szymborskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Agora.
- Czerni I., 1981, *Czesław Miłosz – laureat literackiej Nagrody Nobla. Katalog wystawy 21.I–28.II 1981*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dębicki Z., 1925, *Wł. St. Reymont: laureat nobla*, Warszawa: nakładem Geberthnera i Wolffa.
- Faron B., 2008, *Wokół polskich Nobli literackich*, “*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica III*”, vol. 51, pp. 54–76.
- Gmitruk J., 2023, *Władysław Stanisław Reymont – pierwszy noblista niepodległej Polski, mazowszanin, obywatel świata: przesłania obywatelska i nowoczesny patriotyzm w działaniu i twórczości Reymonta. Katalog wystawy z Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego*, Warszawa: Wydawnictwo Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.

- Grzesiak-Witek D., 2008, *Wokół literackiej Nagrody Nobla dla Czesława Miłosza*, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Henryk Sienkiewicz, <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/479-henryk-sienkiewicz.html> (acceso: 8.07.2025).
- Hudon E., 1981, *Miłosz w kraju. Echa Nobla*, Gdańsk – Warszawa: Wydawnictwo BIPS.
- Huppenthal J., 1981, *Czesław Miłosz: laureat Nobla w dziedzinie literatury: 1980*, Toruń: Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika w Toruniu.
- Kajtoch W., 2021, *Wykład wykładu: rzecz o mowie noblowskiej Olgi Tokarczuk*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Koc B., 2007, *Kronika życia i twórczości Władysława Stanisława Reymonta*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Konieczny J., *O przemówieniach H. Sienkiewicza*, “Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne”, quad. 44, *Filologia Polska* 19, pp. 5–13.
- Kopka B., 2007, *Operacja “Poeta”: Służba Bezpieczeństwa na tropach Czesława Miłosza*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Koralewska E., 2015, *Władysław Stanisław Reymont – pierwszy noblista Niepodległej*, Warszawa: Wydawnictwo MHPRL.
- Lebioda D.T., 2000, *Polscy nobliści literaccy: materiały konferencji naukowej*, Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Lewandowski T., Maciejewski W. (a cura di), 2006, *Henryk Sienkiewicz. W stulecie nagrody Nobla*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Ludorowski L., 1999, *Sienkiewicz – Nobel 1905*, Lublin: Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA.
- Ludorowski L., 2015, *Noblowski triumf Sienkiewicza*, Lublin: Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA.
- Ludorowski L., 2018, *Sztokholmska mowa Henryka Sienkiewicza: tłumaczenia. Henrici Sienkiewicz oratio Stockholmiensis: translations*, Lublin: Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA.
- Marinelli L., 2013, *Jarmark cudów, czyli Szymborska (i szymborksizm) we Włoszech*, trad. M. Woźniak, “Nowa Dekada Krakowska”, quad. 4–5, pp. 6–17.
- Miłosz Cz., 1980, *Odczyt z okazji otrzymania Nagrody Nobla*, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1980/milosz/25508-czeslaw-milosz-nobel-lecture-1980/> (acceso: 8.07.2025).
- Miłosz Cz., 2003, *Autoportret przekorny*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Miłosz Cz., Fiut A., 2011, *Autoportret przekorny. Rozmowy*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Nobel Prize*, <https://www.nobelprize.org> (acceso: 2.11.2025).
- Oracki T., 2007, *Blaski i cienie sztokholmskich laurów: wokół literackich Nagród Nobla 1901–2000*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Pieńkowska M.D., 2006, *Nobilitacje: Sienkiewicz, Reymont, Miłosz, Szymborska. Wystawa pod honorowym patronatem Ambasady Królestwa Szwecji, Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie 11 października 2005 – 31 stycznia 2006*, Warszawa: Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie.

- Pietrych K., 2024, *Szyborska. Szkice do portretu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Plata T., 2024, *Czułość nas rozszarpie: Olga Tokarczuk i współczesne przygody nierozumu*, Kraków: Znak.
- Pokora-Kalinowska M., 2016, *Geniusz, smak i co jeszcze? Polskie noble literackie*, Warszawa: [nakład autorski].
- Rurawski J., 2000, *Władysława Reymonta droga do Nobla*, Kielce: Agencja Wydawnicza GENS.
- Sienkiewicz H., 1896, [List do „Słowa” w sprawie „Quo vadis”], <https://henryk-sienkiewicz.ovh/14/066.html> (accesso: 22.09.2025).
- Surżyńska-Błaszczyk A., Sokołowska-Hurnowicz B. (a cura di), 2015, *100 lecie przyznania Henrykowi Sienkiewiczowi literackiej Nagrody Nobla: materiały z sesji zorganizowanej przez Muzeum Literackie Henryka Sienkiewicza w Poznaniu*, Poznań: Biblioteka Raczyńskich.
- Sztachelska J., 2004, *Retoryka przemówień polskich noblistów*, [in:] J. Sztachelska, Maciejewski, E. Dąbrowicz (a cura di), *Teatr wymowy. Formy i przemiany retoryki użytkowej*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, pp. 461–475.
- Szyborska W., 1996, *Odczyt noblowski 1996. Poeta i świat*, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1996/szyborska/25586-wislawa-szyborska-odczyt-noblowski-1996/> (accesso: 2.11.2025).
- Światłowska A., 2024, *Wisława Szyborska we Włoszech. Studium przypadku literackiego sukcesu*, “Acta Neophilologica”, quad. 2, pp. 74–84. <https://doi.org/10.31648/an.10557>
- Tokarczuk O., 2018, *Przemowa noblowska*, <https://www.nobelprize.org/uploads/2019/12/tokarczuk-lecture-polish.pdf> (accesso: 8.07.2025).
- Wędkiewicz S., 1925, “*Chłopi*” Reymonta w Szwecji: dookoła literackiej Nagrody Nobla z 1924 r., Kraków: nakł. Krakowskiej Spółki Wydawniczej.
- Włochy. Festiwal Czesława Miłosza w Wenecji, <https://encyklopediateatru.pl/artykuly/114790/wlochy-festiwal-czeslaw-milosza-w-wenecji> (accesso: 25.09.2025).
- Woźniak M., Biernacka-Licznar K., Rybicki J., 2020, *120 lat recepcji „Quo vadis” we Włoszech*, Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Zielińska A., 2021, *Nobliści. Od inspiracji do dydaktyki*, Lublin: Norbertinum.
- Żak S., 1988, *Polscy pisarze nobliści*, Kielce: Wydawnictwo Jedność.
- Żak S., 2001, *Polscy nobliści*, Kielce: Wydawnictwo Jedność.